

У зв'язку з цим зростає роль соціального педагога як фахівця, обізнаного із особливостями та закономірностями суспільного життя. Соціальний педагог, з одного боку, покликаний допомогти вихованцям адаптуватись до мінливих соціальних умов, обрати життєву стратегію відповідно до власних здібностей та прагнень, з іншого – сприяти розвитку навичок творчого перетворення дійсності. Аналіз гендерних проблем підлітків та сензитивність підліткового періоду для розвитку міжстатевої толерантності, рівноправності, паритетності, соціальної активності свідчить про необхідність зусиль педагогів з гендерного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бреслав Г. Половые различия и современное школьное образование / Г. Бреслав, Б. Хасан // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 64–69.
2. Дубровська Є. Насильство в школі : аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / Є. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексєєнко – К. : СП «Інтертехнодрук», 2009. – 34 с.
3. Кімвел М. С. Гендероване суспільство / Майкл Кімвел ; [пер. з англ.] – К. : Сфера, 2003. – 490 с.
4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : [навчальний посібник] / В. Кравець. – Тернопіль : Джура. – 2003. – 416 с.
5. Немов Р. Психологія : учеб. [для студентов высш. пед. учеб. заведений] : в 3 кн. / Р. Немов. – [3-е изд.]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – Кн. 2. – 608 с.
6. Рибалка В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівській молоді / В. Рибалка // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 10 – С. 42–52.

Ірина Періг,

канд. психол. н., доцент,
Тернопільський національний
технічний університет
імені Івана Пулюя

ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

У статті актуалізується своєрідність внутрішнього світу та емоційна вразливість обдарованих дітей, нестандартність їхньої поведінки, описуються труднощі соціалізації та конкретні проблеми самореалізації.

Iryna Perih

PROBLEMS OF THE GIFTED CHILDREN

The article outlines the particularities of inner world and emotional vulnerability of the gifted children, their non-standard behaviour and particular problems of self-realization.

Обдарованість – велике щастя та велике випробування як для володарів цього дару, так і для педагогів і батьків. В. С. Юркевич зауважує, що деякі батьки виступають по відношенню до обдарованих дітей як великі інквізитори [4, с. 21].

Одним із найбільш дискусійних питань, які стосуються проблеми обдарованості дітей, є питання про частоту проявів дитячої обдарованості. Існує дві крайні точки зору: «всі діти – обдаровані» і «обдаровані» діти зустрічаються вкрай рідко». Вказана альтернатива знімається в рамках наступної позиції: потенційна обдарованість щодо різних видів діяльності притаманна багатьом дітям, тоді як актуальну обдарованість – демонструє незначна частина дітей. Як вказує Н. С. Лейтес, «не завжди обдарованість людини, що зростає, в звичайних умовах навчання сама собою дозріває і розквітає. Є категорія дітей, чий, ніби «дрімаючий», інтелект потребує активної стимуляції, внутрішні сили якого потрібно власне пробудити».

Неправильно говорити про обдарованість як про унікальне і рідкісне явище. Оскільки від народження людина отримує певні задатки (Г. С. Костюк, Б. М. Теплов), наділена певними властивостями функціональних систем (П. К. Анохін, В. Д. Шадріков), то правомірно вважати, що всі без виключення люди потенційно творчі. Науковці відзначають, що не варто використовувати словосполучення «обдарована дитина» в плані констатації (жорсткої фіксації) статусу даної дитини. Адже очевидний драматизм ситуації, коли дитина, яка звикла до того, що вона – «обдарована», на наступних етапах розвитку раптом об'єктивно втрачає ознаки своєї обдарованості. Виходячи з цього, в практичній роботі з обдарованими дітьми, замість поняття «обдарована дитина» слід використовувати поняття «ознаки обдарованості дитини» (або поняття «дитина з ознаками обдарованості»).

Визнають, що ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності і можуть бути оцінені під час спостереження за її діями. При розгляді обдарованості потрібно звертати увагу на прояв її двох поведінкових аспектів: 1) інструментальний (характеризує способи діяльності (стратегія, стиль діяльності, структурованість знань, тип научуваності) і 2) мотиваційний (відношення дитини до тієї чи іншої сторони дійсності, а також до своєї діяльності (підвищена, вибіркова

чутливість до певних сторін предметної дійсності, яскравий інтерес, захопленість, пізнавальна потреба, висока критичність власної праці, результатів) [3].

Отже, обдарованість – це сукупність пізнавальних (мислительних, імажинативних, перцептивних), загальних (вербальних, просторових, цифрових, абстрактно-логічних), спеціальних (можливості засвоєння знань і навичок в конкретній предметній сферах – хімії, фізиці, математиці, балеті тощо) та особистісних (відкритість новому досвіду, мотиваційна включеність в задачу, витривалість у роботі, працелюбність, чутливість до ключових, найбільш перспективних ліній пошуку рішень, відкритість перед інноваціями, дослідницька творча активність, здатність до створення ідеальних еталонів, які забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки) здібностей, які забезпечують адаптацію до довкілля, можливість досягнення успіху в діяльності.

Обдарована дитина – це дитина, яка відзначається яскравими, очевидними, інколи видатними досягненнями (або має передумови для таких досягнень) в тому чи іншому виді діяльності.

До ознак дитячої обдарованості належать: невгамовна спрага нових вражень, допитливість, безперервне прагнення спостерігати і експериментувати, самостійний пошук нових відомостей про світ, висока пізнавальна активність, нахили і інтереси, оригінальність, розвинута уява, фантазія, багатство ідей, мрійливість, чутливість, вразливість, добра пам'ять, дослідницькі здібності, поглиненість, почуття гумору, наполегливість; емоційно-незбалансовані; боляче сприймають суспільну несправедливість; поведінка не завжди відповідає загальноприйнятим стандартам, схильність до розумової праці, красномовство, егоцентричність, академічні успіхи, схоплюють матеріал «на льоту», мають добре розвинуту пам'ять, велику спостережливість, здатність сконцентрувати увагу, багатий словниковий запас, володіють умінням вловлювати складні ідеї, виявляти тонкі розбіжності, чутливі до суперечностей і виявляють вміння оцінювати як сам процес, так і результат, передбачати наслідки, міркувати, висувати гіпотези, застосовувати ідеї на практиці, здатні до перетворень, критичного мислення, здатність до ризику, дивергентне мислення, гнучкість у мисленні і діях, швидкість мислення, здатність висловлювати оригінальні ідеї, винаходити щось нове, багата уява, сприйняття неоднозначних речей, високі естетичні цінності, розвинута інтуїція [1].

Оглядаючи даний перелік якостей, можна сказати, що вони властиві більшості неповнолітнім. Таким чином, дитячий вік є періодом становлення здібностей особистості і бурхливих інтегративних процесів у психіці.

Більшість науковців стверджують, що задатки, здібності починають активно розвиватися вже у ранньому дитячому віці. Зокрема, провідний спеціаліст в галузі психології творчості Н. С. Лейтес вказував, що підтвердилась значимість дошкільного і шкільного віку: ні раніше, ні пізніше здібності так швидко і продуктивно не розвиваються; саме в цю пору життя з'являються чудо-діти (вундеркінди); обдарованість у цьому віці є яскравою і масовою. Отже, кожна дитина має свої, тільки притаманні їй риси, які розпізнаються в ранньому віці, і обов'язок батьків – «не проспати вундеркінда», тобто виявити і розкрити приховані здібності і задатки.

На жаль, популярна фраза «Талант себе проявить» не відповідає дійсності. Дослідження показують, що в ранньому віці діти часто приховують свої здібності, якщо значимі для них дорослі не цінують їх належним чином. Такі діти швидко привчаються вести себе «як усі», адже їх за це хвалять. Навіть, коли дорослі розуміють, що своєрідність дитини носить абсолютно позитивний характер, немає ніякої впевненості в тому, що в шкільному навчанні будуть якимось враховуватися її індивідуальні особливості і створені необхідні умови для їх розвитку. Дуже важливо вірити в здібності дитини. Із позитивного оточення, яке створюється, вона візьме те, що їй необхідно. Для неї віра в її сили – достойна поваги передумова. Дорослий повинен допомагати, але не тягнути і штовхати.

Пропонуємо до уваги варіант дослідження, який здійснив відомий американський психолог П. Торранс, який здобув славу завдяки дослідженням творчої обдарованості дітей. Нижче подані особистісні і ділові якості, які батьки і педагоги зустрічають у дітей. Досліджуваним (батькам, педагогам) необхідно відзначити знаком «+» ті якості, які подобаються в учнів, а знаком «-» те, що не подобається:

1. Дисциплінований.
2. Досягнення нестабільні.
3. Організований.
4. Випадає із загального темпу.
5. Ерудований.
6. Дивний в поведінці, незрозумілий.
7. Вміє підтримати загальну справу (колективіст).
8. Вискакує на уроці з незмістовними питаннями.
9. Стабільно встигає.
10. Зайнятий своїми справами (індивідуаліст).
11. Швидко, «на льоту», схоплює.

12. Не вміє спілкуватися, конфліктний.
13. Спілкується легко, приємний у спілкуванні.
14. Іноді тугодум, не може зрозуміти очевидного.
15. Чітко, зрозуміло для всіх висловлює свої думки.
16. Не завжди підлаштовується під більшість або офіційне керівництво.

Підсумовуючи результати, слід відзначити, що саме «парні» якості частіше характеризують обдарованих дітей.

Поведінка обдарованої дитини не завжди відповідає загальноприйнятим стандартам. З боку ровесників глибока і змістовна обізнаність обдарованих дітей у певній галузі знань може викликати реакції двох типів: захоплення і повагу або заздрість [2]. Обдаровані діти – це особливі діти, і наші звичні мірки до них жодним чином не підходять. У чомусь вони дійсно кращі, а в чомусь – гірші за звичайних, а в чомусь і не гірші, і не кращі, а інші. Обдарована дитина не завжди спілкується з ровесниками, особливо з тими, хто інтелектуально мало розвинений і не має чітких інтересів.

Головне, що об'єднує всіх обдарованих дітей – це так звана розумова активність. Один з перших, Н. С. Лейтес описав цю неймовірну потребу обдарованих дітей, їх, без перебільшення, прагнення до пізнання. Це – головна потреба обдарованої дитини, незалежно від віку, темпераменту, характеру, інтересів, статі, здоров'я тощо. Інакше кажучи, саме прагнення до пізнання – найяскравіша характеристика будь-якої обдарованої дитини. Високий рівень знань, загальний інтелектуальний або творчий потенціал обдарованого учня можуть не відповідати професійності педагога, що гальмує його індивідуальний розвиток.

З боку батьків спілкування з обдарованою дитиною може виявлятися у формі підтримки і стимулювання в певній галузі знань, але й може викликати в них лише здивування і нерозуміння причин своєї поведінки дитини. Зрозуміло, що частіше саме батьки першими помічають обдарованість дитини, хоча це не завжди легко зробити, так як не існує стереотипу обдарованості – кожна дитина проявляє свої здібності по-своєму. Часто обдарованість дитини залишається не виявленою у сім'ях.

Існує стереотип в педагогічній і батьківській практиці: обдаровані – ті, хто вчиться легко і швидко. Так, швидка научуваність належить до обдарованості, але це лише один із її видів. Для прикладу, великого Ейнштейна вчителі вважали нездібним, і за неуспішність (правда, не по математиці, як іноді повідомляється) він був виключений із гімназії. До речі, при достатньо зразковій поведінці.

В обдарованих дітей протягом їхнього життя виникає багато різноманітних проблем, серед яких можна виділити:

1. Ворожість до школи. Навчальна програма для них нудна й нецікава, тому що не відповідає їх здібностям. Отже, можливі порушення в поведінці, за які до дітей застосовуються «каральні» заходи.

2. Ігрові інтереси. Обдаровані діти люблять складні ігри й байдужі до простих, котрими захоплюються їхні однолітки. Як наслідок, діти залишаються в ізоляції.

3. Конформність. Вона виявляється у відкиданні стандартних вимог, особливо, якщо вони йдуть у розрив з інтересами обдарованої дитини.

4. Занурення у філософські проблеми. Замислюються над питаннями життя і смерті, релігійних вірувань і т. п.

5. Невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком. Часто обдаровані діти відають перевагу спілкуванню зі старшими, і їм досить важко стати лідерами.

Ми уже відзначали, що обдаровані діти досить уразливі. Утім виділяє такі причини уразливості:

- прагнення до досконалості (перфекціонізм) – не заспокоюються, не досягаючи вищого рівня;
- відчуття незадоволеності – дуже критичні до себе та своїх досягнень, низька самооцінка;
- нереалістичні цілі – часто ставлять завищені цілі, а не досягаючи їх, засмучуються та переживають;
- надчутливість – дуже сприйнятливий до сенсорних стимулів: слова й невербальні сигнали сприймають як неприйняття себе оточуючими. Часто таких дітей вважають гіперактивними, тому що вони постійно реагують на подразники та стимули різного роду;

- потреба в увазі дорослих – оскільки діти цікаві, вони часто монополізують увагу дорослих, через що можуть виникати тертя у стосунках з іншими дітьми;

- нетерпимість – більш обдаровані діти часто виявляють нетерпимість стосовно інших дітей, які стоять нижче за них за інтелектуальним розвитком.

Дж. Рензулі відзначав, що потрібно не теоретизувати, а займатися практикою. Якби не існували теоретичні підходи до трактування обдарованості, проте у всіх подібних обговореннях ні в кого не повинно виникати сумнівів у необхідності раннього виявлення і спеціальної допомоги у розвитку творчого потенціалу особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицька О. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / О. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 25 – 31.
2. Моляко В. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В. Моляко // Обдарована дитина. – 2002. – №4. – С. 19 – 26.
3. Савенков А. Современные концепции одаренности / А. Савенков // Обдарована дитина. – 2001. – №3. – С. 2 – 10.
4. Юркевич В. Одаренный ребенок : иллюзии и реальность : [кн. для учителей и родителей] / В. Юркевич. – М. : Просвещение, Учебная литература, 1996. – 136 с.

Лариса Петушкова,
завідуюча
Центру практичної психології
і соціальної роботи,
Київський обласний інститут
післядипломної освіти
педагогічних кадрів

МОНІТОРИНГ СТАНУ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ТА ПРАВОВИХОВНОЇ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті представлено результати моніторингу профілактичної та правовиховної роботи у навчальних закладах Київської області, розроблено рекомендації керівникам, методистам, педагогічним працівникам щодо удосконалення превентивної освіти дітей та учнівської молоді.

Larysa Pietushkova

MONITORING OF THE STATE OF PREVENTIVE AND EDUCATIONAL WORK AT EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF KYIV REGION

The article presents the results of monitoring of the area of prevention and legal awareness activities in educational institutions of Kyiv region. The recommendations on improvement of preventive education for children and youth for heads of educational institutions, teachers and pedagogical staff are provided.

Головною домінантою національно-патріотичного виховання дітей є формування ціннісного ставлення особистості до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції. Проте учнівська молодь не завжди усвідомлює, що будь-які вчинки мають правову оцінку, що право, закони супроводжують людину все її життя. Щоб з легкістю оперувати своїми правами, відповідально виконувати свої обов'язки, не порушуючи законних прав і інтересів інших, необхідно знати діючі норми, правила, закони. Адже права дитини, як і дорослої людини, лише тоді набувають соціального сенсу, коли вони поєднуються з громадською відповідальністю, з розумінням того, що цими правами можна користуватися не тільки у своїх інтересах, а й на користь інших людей. Усвідомлення цієї закономірності необхідно виховувати у дітей та учнівської молоді разом із наданням знань про те, що є протиправним вчинком чи злочином, яка і з якого віку законодавством встановлюється відповідальність за їх скоєння та в яких випадках відповідальність за дії дітей несуть їхні батьки.

Аналіз соціальної ситуації у країні дозволяє стверджувати, що явище правового нігілізму, низької правової культури, недотримання й порушення законів мають місце серед значної кількості неповнолітніх громадян України, що підтверджується сумною статистикою зростання кількості злочинів, адміністративних правопорушень, які здійснюються підлітками. Однією зі складових правового виховання є профілактична робота щодо попередження бездоглядності, правопорушень, злочинності та інших негативних явищ серед дітей та учнівської молоді. А це ціла система заходів виховного, правового, соціально-культурного характеру.

Профілактична робота в навчальному закладі – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, соціальний розвиток особистості; вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення; профілактика та корекція асоціальних проявів у поведінці школярів.

Незважаючи на широке публічне висвітлення означеної проблеми, варто зауважити, що вона залишається недостатньо вивченою, зокрема, бракує інформації про те, якої допомоги потребують педагогічні працівники для більш ефективного реагування на явище правопорушень учнів та здійснення його профілактики. Тому нами розроблено програму моніторингу стану профілактичної та правовиховної роботи у навчальних закладах Київської області.

Метою проведення моніторингу було дослідження якості проведення правовиховної та профілактичної роботи в навчальних закладах. Досягнення мети передбачало реалізацію таких завдань: виявити типові проблеми учнів, пов'язаних з усвідомленням власних прав та відповідальності, рівень